

О. Д. Ладюк,
к. е. н., професор, член-кореспондент Академії економічних наук України, директор,
Рівненський інститут ВНЗ "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна",
м. Рівне

ХАРАКТЕРИСТИКА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

О. Ladyuk,
Phd in economics, professor, Corresponding Member of the Academy of Economic Sciences of Ukraine,
Director of Rivne Institute HEI "Open International University of Human Development "Ukraine", Rivne

CHARACTERISTICS OF THE SHADOW ECONOMY IN UKRAINE

У статті здійснено характеристику тіньової економіки в Україні. Систематизовано чинники зародження та поширення тіньової діяльності й тіньових процесів в Україні, відображено деструктивний вплив тіньового сектора економіки на фінансово-економічну сферу. Відображено рівень тіньової економіки в Україні за різноманітними методиками оцінки. Конкретизовано заходи, які варто реалізувати з метою детінізації національної економіки.

The article describes the shadow economy in Ukraine. The factors of the origin and spread of shadow activity and shadow processes in Ukraine are systematized, the destructive influence of the shadow economy sector on the financial and economic sphere is reflected. The level of the shadow economy in Ukraine is shown in a variety of assessment methods. Specifies the measures that should be implemented in order to shake up the national economy.

Ключові слова: тіньова економіка, тіньовий сектор, тіньові процеси, тіньова діяльність, інтегральний показник рівня тіньової економіки, детінізація.

Key words: shadow economy, shadow sector, shadow processes, shadow activity, integral indicator of the level of the shadow economy, exit from the shadow.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Численні проблеми, які мають місце у фінансовому секторі внаслідок існування тінізації економіки та поширення тіньової діяльності, спотворюють макроекономічні показники країни, гальмують соціально-економічні реформи та перешкоджають піднесенню, стабільності та розвитку національної економіки. Скорочення обсягів тіньових відносин та економічних процесів є важливою складовою стратегії реформ.

Саме тому дослідження феномена "тіньова економіка", основних аспектів її існування та функціонування з метою формування пріоритетних векторів детінізації є важливим завданням урядовців і наукових діячів в умовах сьогодення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність такої проблематики також підтверджена значною кількістю наукових розвідок в окресленій області досліджень. Зокрема у цьому науковому напрямі працюють такі вітчизняні вчені, як О. Барановський, С. Біла, З. Варналій, В. Предборський, О. Турчинов та ін. Теоретичні основи й існуючі проблеми функціонування тіньового сектора економіки вивчаються й опрацьовуються зарубіжними ученими: П. Гутманном, Е. де Сото, В. Танзі, К. Хартом, Ф. Шнайдером та багатьма іншими дослідниками.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження тіньових проявів у вітчизняній економічній діяльності, здійснення аналізу тіньового сектора економіки України та визначення можливих шляхів його мінімізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виникнення тіньової економіки безпосередньо пов'язано з утворенням держави та функціонуванням товарно-грошових відносин. Існування тіньового сектору економіки властиве усім країнам світу та різниться лише масштабами прояву.

Активізація тіньових процесів економічної діяльності в Україні призвела до формування такого обсягу тіні, що практично на рівних конкурує з офіційною господарською діяльністю національної економіки та зумовлює її послаблення, призводить до зниження ефективності державної політики, поширення корупції, гальмує процес економічного розвитку України.

Основними чинниками зародження та поширення тіньової діяльності й тіньових процесів в Україні можна визначити наступні:

- 1) існування неповноцінного ринкового середовища;
- 2) вади у діяльності судової влади;
- 3) недосконалість фіскальної політики та непередбачуваність змін у податковому законодавстві;
- 4) недосконалість державного регулювання;
- 5) активізація корупційних проявів та значний обсяг корупції;
- 6) дисбаланси структури зайнятості;
- 7) недостатній захист прав на рухому та нерухому власність і т.д.

За наявності значних обсягів тіньової економіки відбувається (рис. 1).

Україна характеризується наявністю значних масштабів тіньового сектору, що негативно впливає на ефективність функціонування національної економіки.

Дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України демонструють мінливу тенденцію зміни обсягів тіньової економіки (рис. 2).

Так, рівень тінізації України у 2013 році продемонстрував незначне зростанням в порівнянні з попереднім 2012 роком (на 1 в.п.). У 2014 році відбулося стрімке підвищення інтегрального показника рівня тіньової економіки (у % від обсягу офіційного ВВП). За 2014 рік значення показника збільшилося на 6 в.п. у порівнянні з 2013 роком.

За підсумками 2015 року цей показник сягнув значення 40 % ВВП, тобто відбулося його зниження у порівнянні із попереднім роком на 3 в.п. Це було зумовлено тим, що починаючи з травня 2015 року зберігалася висхідна тенденція стабілізації макроситуації в країні (стабілізація курсу, зниження рівня інфляції, покращення тенденцій ВВП).

За підсумками 2016 року рівень тіньової економіки склав 34% від офіційного ВВП, що на 6 в.п. менше порівняно з показником 2015 року.

Детінізація стала результатом [2]: "закріплення макроекономічної стабільності та відновлення економічного зростання (за підсумком 2016 року реальний ВВП зріс на 2,3%, індекс споживчих цін у розрахунку грудень до грудня склав 112,4% (43,3% у 2015 році), що стало наслідком збільшення пропозиції на внутрішньому ринку при помірній волатильності обмінного курсу);

— поліпшення бізнес-клімату в умовах проведення політики дерегуляції підприємницької діяльності, що, у свою чергу, сприяло зростанню довіри інвесторів та нарощенню притоку прямих інвестицій;

— поступової легалізації відносин на ринку праці внаслідок зниження ЄСВ та, як наслідок, послаблення навантаження на фонд оплати праці.

У 2014 році розрахунок тіньової економіки в Україні за всіма чотирма методами, з використанням яких здійснюється оцінка рівня тіньової економіки, продемонстрував його зростання порівняно з попереднім 2013 роком. За методом збитковості підприємств досліджуваного населення — роздрібний товарооборот — на 7 в.п., за "електричним" методом, який відображає порівняння приросту споживання електроенергії із приростом ВВП — на 8 в.п., за монетарним методом — на 9 в.п.

У 2015 році усі чотири методи відобразили зменшення рівня тіньової економіки порівняно з 2014 роком.

За підсумками 2016 року прослідковується позитивна тенденція зменшення обсягів "тіні", що можна наглядно прослідкувати за даними рисунка 3.

Статистичні показники рисунка 4 демонструють найбільшу частку "тіні" у добувній промисловості, операціях з нерухомим майном, переробній промисловості.

Поряд з тим, позитивним є зменшення рівня тіньової економіки в оптовій і роздрібній торгівлі у 2016 році відносно показника 2015 року, що склало 11 в.п., у переробній промисловості — 9 в.п., у добувній промисловості — 8 в.п., у будівництві — 7 в.п., у транспорті — 6 в.п., у ВЕД "Фінансова та страхова діяльність" та у ВЕД "Операції з нерухомим майном" — 5 в.п. у кожному, у ВЕД "Сільське, лісове та рибне господарство" — 3 в.п. [2].

Рис. 1. Деструктивний вплив тіньового сектора економіки на фінансово-економічну сферу

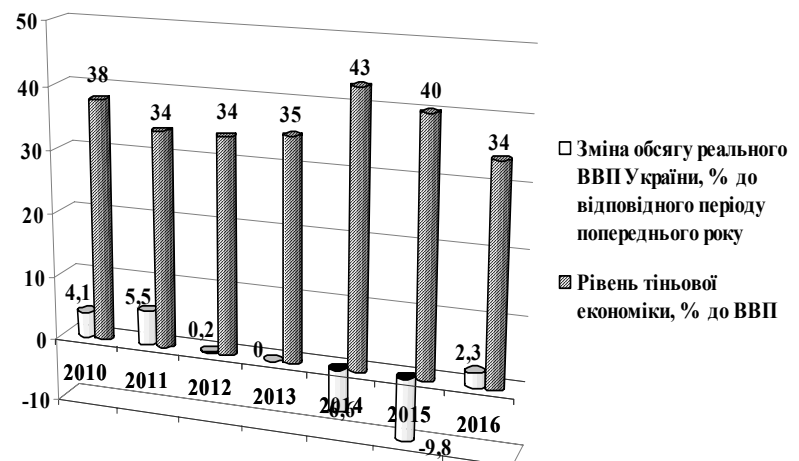

Рис. 2. Темпи приросту/зниження рівня реального ВВП та інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні

Джерело: побудовано за даними джерел [1; 2].

Варто зауважити, що рівень тіньової економіки в Україні за різноманітними методиками оцінки різняться. Згідно з оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, тіньова економіка в Україні

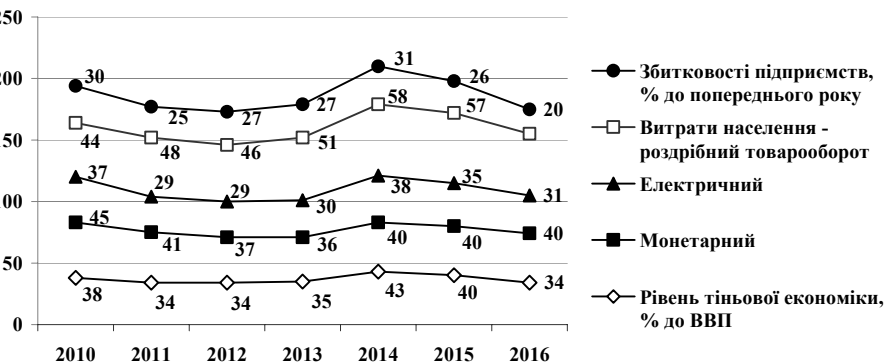

Рис. 3. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: побудовано за даними джерел [1; 2].

коливається в межах 25 % — 58 % від офіційного обсягу ВВП. Рівень тіньової економіки в Україні за оцінками професора Фрідріха Шнайдера, експерта з питань тіньової економіки, сягає близько 50 % ВВП (див. рис. 5). Окремі джерела стверджують, що частка тіньової економіки в Україні сягає рівня 50—70 % ВВП [4].

Надмірність тіньового сектору й активізація тіньових проявів в економічній діяльності створюють численні проблеми, які негативно впливають на функціонування фінансової сфери та національної економіки загалом, як-от:

- мінімізація та втрата податкових надходжень, що провокують зростання негативного сальдо між дохідною та видатковою частинами бюджетів, посилення податкового тиску на добросовісних платників податків, недовиконання державою своїх функціональних обов'язків;

- нераціональний та несправедливий розподіл національного доходу;
- скорочення інвестиційних потоків в Україну й існування низької інвестиційної активності;
- зниження моральних та духовних якостей суспільства;
- можливість зародження монополізації економіки внаслідок зниженої ціни на продукцію, яка виробляється у тіньовому секторі;
- пролонгація терміну інтеграції України до Європейського Союзу і т.д.

З метою детінізації в Україні варто реалізувати такі заходи: поліпшити бізнес-клімат, зробивши легальні умови ведення господарської діяльності конкурентними порівняно з тіньовими, оптимізувавши податкове навантаження на податкоплатників, полегшивши адміністрування податків, спростивши податковий облік; посилити боротьбу з тіньовою економічною діяльністю, корупцією та очищення влади; зробити прозорішим процес приватизації об'єктів державної власності; підвищити ефективність управління державного сектору економіки; максимізувати інвестиції в економіку країни.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, національна економіка характеризується високим рівнем "тіні", про що говорять оцінки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України й експертів з досліджуваної проблематики. Задля локалізації тіньових процесів і детінізації економіки варто зосередити увагу на поліпшенні бізнес-клімату та боротьбі з тіньовою економічною діяльністю.

У перспективі подальших наукових досліджень буде розглянуто зарубіжний досвід детінізації економіки з метою виокремлення придатних для впровадження у вітчизняну практику державного управління заходів, які сприятимуть зміцненню економіки.

Література:

1. Тенденції тіньової економіки в Україні 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
2. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <file:///C:/Users/Olga/Downloads/%D0%A2%D0%B5%-%D0%BD%D1%82-%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%B2%D0%BE-%D0%B5%D0%BA-%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC-%D0%BA-%D0%B8%202016.pdf> (Accessed 18 July 2016).

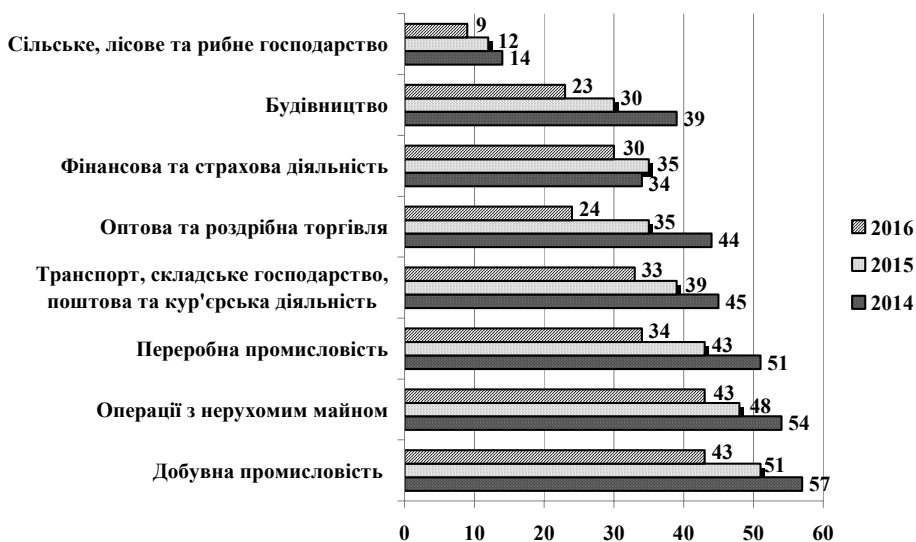

Рис. 4. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного обсягу ВДВ відповідного виду економічної діяльності

Джерело: побудовано за даними джерел [1; 2].

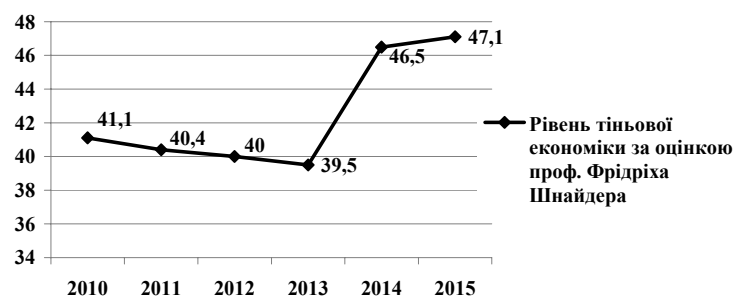

Рис. 5. Рівень тіньової економіки України у % від обсягу офіційного ВВП за оцінкою Фрідріха Шнайдера

Джерело: побудовано за даними джерела [3].

D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86-%D0%BD%D1%82-%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%B2%D0%BE-%D0%B5%D0%BA-%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC-%D0%BA-%D0%B8%202016.pdf

3. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

4. Тищук Т. Міф та реальність: Рівень тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/12/08/mif-ta-realnist-pro0riven-tiniovoi-economy-v-ukraini-ua/>

References:

1. Trends in the shadow economy in Ukraine in 2015, available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 18 July 2016).
  2. The general trends of the shadow economy in Ukraine in 2015, available at: <file:///C:/Users/Olga/Downloads/%D0%A2%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86-%D0%BD%D1%82-%D0%BD%D1%8C%D0%BE-%D0%B2%D0%BE-%D0%B5%D0%BA-%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC-%D0%BA-%D0%B8%202016.pdf> (Accessed 18 July 2016).
  3. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2016), available at: <http://www.me.gov.ua> (Accessed 18 July 2016).
  4. Tishchuk, T. Myth and reality: The level of the shadow economy in Ukraine, available at: <http://voxukraine.org/2015/12/08/mif-ta-realnist-pro0riven-tiniovoi-economy-v-ukraini-ua/> (Accessed 18 July 2016).
- Стаття надійшла до редакції 17.07.2017 р.